

I. IONIȚĂ, *Din istoria și civilizația dacilor liberi. Dacii din spațiul est carpatic în secolele II—IV e.n.* Edit. Junimea, Iași, 1982.

Lucrând la o sinteză asupra istoriei și civilizației dacilor în epoca romană, am așteptat cu interes lucrarea lui I. Ioniță, în speranța că în ea vom găsi o serie de date arheologice cu privire la obiectivele cercetate de el, care să contribuie la o mai bună cunoaștere a culturii dacilor de la est de Carpați. Din păcate așteptările noastre n-au fost împlinite, deoarece I. Ioniță se rezumă la generalități și se menține mai mult în domeniul ipotezelor, ipoteze create anume pentru a corespunde unei scheme dinainte stabilite. Spațiul nu ne permite să facem o analiză amănunțită a tuturor problemelor pe care le ridică lucrarea colegului ieșean și de aceea ne vom rezuma numai să semnalăm unele lipsuri de documentare și interpretări forțate, care uneori sînt în contradicție cu datele de care dispunem în momentul de față.

Lucrarea are 120 pagini text și 39 figuri, fiind structurată pe cinci capitole după cum urmează: Cap. I. Introducere (p. 9—13); Cap. II. Consecințele războaielor daco-romane (p. 14—16); Cap. III. Perioada stăpînirii romane în Dacia (p. 17—85), cu trei subcapitole: A. Teritoriul dacic aflat sub stăpînire romană (p. 17—46), B. Teritoriul dacic aflat sub supraveghere romană (p. 46—51), C. Teritoriul dacic liber (p. 52—85); Cap. IV. Perioada dintre retragerea stăpînirii romane din Dacia și invazia hunilor (275—376) este împărțită în cinci subcapitole: A. Retragerea aureliană (p. 86—88), B. Migrația goților pe teritoriul dacic (p. 88—98), C. Revenirea stăpînirii romane la nordul Dunării de Jos (p. 98—99), D. Dacii, daco-romani, goți și sarmați (p. 99—113), E. Invazia hunilor (p. 113—117); Cap. V. Concluzii (p. 118—120).

Introducerea, în care autorul își scoate în evidență meritele (și le diminuează pe ale altora) este de caracter general și putea fi mult scurtată în folosul altor capitole.

În scurtul capitol, de circa două pagini (p. 14—16), dedicat consecințelor războaielor daco-romane se insistă asupra unor ipoteze care nu sînt sprijinite nici de izvoarele scrise, nici de datele arheologice. Amintim aici presupunerea cercetătorului ieșean că „pentru a-și păstra libertatea o parte din dacii de aici (este vorba de sudul Moldovei anexat provinciei Moesia în anii 101—117 n.n.) s-au retras mai spre nord în teritoriile neocupate de romani” (p. 14), sau „că după ultimul război cu romanii și după transformarea podișului transilvănean în provincie romană, unii dacii din Transilvania”... sau refugiat „în ținuturile dacilor liberi de la răsărit de Carpați, rămînînd apoi definitiv aici” (p. 15). Și din zona rămasă după I. Ioniță sub supraveghere romană, autorul consideră „că o parte dintre băștinași aflați în această zonă s-au retras în teritoriile dacice libere” (p. 15), deși necropolele și așeză-

riile de la Vîrțișcoiu, Păclureni, Tifești și altele necercetate (aflate în zonă) indică o intensă locuire. Aceste ipoteze nesprînjite pe nimic ie se par lui I. Ioniță „logice îndreptățite” (19).

Tot la p. 15 Poiana-Tecuci este încadrată în rîndul așezărilor dacice care încetează în vremea războaielor daco-romane din vremea lui Traian, or este știut că importanța *davă* de la Poiana (jud. Galați) încetează mai devreme¹.

De asemenea, nu este întemeiată părerea lui I. Ioniță că toți sarmații pătrunși în apropierea granițelor romane (nu numai cei din mediul carpatic cum am presupus noi) renunță la înmormintările în tumuli (p. 15—16), opinie infirmată de existența necropolei tumulare de la Vîtănești (jud. Teleorman), localitate situată în Cîmpia Română nu departe de Dunăre, a cărei cercetare a început încă din 1976². De asemenea, morminte sarmatice cu tumuli se întîlnesc atît în sudul Basarabiei la Catargi și Șabalat în apropierea Cetății Albe (Tyrag)³, în teritoriul stăpînii de romani pînă în anul 275 după I. Ioniță, cit și în sudul Moldovei la Galați, acestea din urmă datîndu-se în secolul al IV-lea⁴.

Teza lui I. Ioniță este contrazisă și de prezența tumulilor sarmatici în Cîmpia Ungară (Alföld) situată între provinciile romane Pannonia și Dacia. Similitudinea pe care o vede I. Ioniță între sarmați și dacii (care și ei anterior pătrunderii romanilor la Dunăre se înmormintau uneori în tumuli) în ceea ce privește mormintele tumulare nu rezistă criticii, deoarece dacii liberi (și chiar dacii din provinciile Dacia și Moesia)⁵ nu mai întîlnim în secolele II—IV e.n. morminte tumulare, or, la sarmați acestea continuă pînă în secolul al IV-lea (vezi la Galați) practic pînă la dispariția lor din regiunile noastre. Lipsa tumulilor sarmatici din mediul carpatic interpretată de noi în sensul că sarmații pătrunși în teritoriul stăpînii de carpi n-au mai avut posibilitatea să-și ridice morminte tumulare vine, după I. Ioniță, „în contradicție cu opinia după care sarmații s-ar fi infiltrat în zona dacilor ca urmare a slăbirii acestora după infringerea din anii 105—106” (p. 71—72). Aparenta contradicție poate fi valabilă eventual pentru nespecialiști, deoarece specialiștii în problemă știu că sarmații care aveau obiceiul de a ridica morminte tumulare pătrund la Dunărea de Mijloc și de Jos începînd cu sfîrșitul secolului al II-lea⁶, interval în care daco-carpii au avut timp să se refacă; dealtfel însuși I. Ioniță recunoaște că la această dată ei erau puternici! Deci nu este vorba de o contradicție, ci de necunoașterea problemelor în discuție! Tot eronat a înțeles colegul ieșean (p. 72) și sensul pe care noi îl atribuim dominației carpiilor asupra sarmaților pătrunși în teritoriul lor. Este vorba de o dominare din punct de vedere politic și mili-

¹ Cf. B. Mitrea, SCIV, 8, 1957, 1—4, p. 166—173; Gh. Bichir, Thraco-Dacia, 2, 1981, p. 74. Locuirea din *dava* de la Poiana care încetează înainte de Traian se reia în secolele II—III e.n. Cf. Gh. Bichir, StComSibiu, 14, 1969, p. 151 cu nota 42.

² Cf. V. Leahu și G. Trohani, CercetArh, 3, 1979, p. 133—141.

³ Gh. Bichir, *Les Sarmates sur le territoire de la Roumanie, Actes du VIIIe Congrès International des sciences préhistoriques et protohistoriques, 9—15 sept. 1971*, (în continuare Actes-Beograd) Beograd, 1, 1971, p. 281 și harta de la fig. 1; idem. Dacia, N.S., 21, 1977, p. 168, harta nr. 1.

⁴ Cf. M. Brudiu, Dacia, N.S., 23, 1979, p. 323—331.

⁵ Necropolele tumulare de la Cașoș, Calbor, Ighiu și Zlatna. nu sînt dacice, ci aparțin unor coloniști veniți din Noricum, Pannonia și Dalmația, așa cum a remarcat pentru prima dată prof. I. Nestor. Cf. S. Morintz, Dacia, N.S., 5, 1961, p. 407—408. Vezi și D. Protase, *Riturile funerare la dacii și daco-romani*, București, 1971, p. 85—90, 92—94, 104—107.

⁶ În Cîmpia Ungară (Alföld) mormintele tumulare sînt cunoscute începînd cu a doua perioadă sarmatică cuprinsă între anii 180—270. Cf. M. Parducz, Act ArchHung, 1956, p. 140. Pentru teritoriile noastre vezi Gh. Bichir, Dacia, N.S., 21, 1977, p. 172 și 193.

tar, în sensul că daco-carpii, care erau mult mai numeroși și stăpâni efectiv ai acestor ținuturi, se aflau în fruntea coaliției antiromane la Dunărea de Jos din care făceau parte și sarmații, lucru ce reiese clar din toate studiile noastre despre sarmați și daco-carpi⁷. Deci noi n-am văzut între carpi (și dacii liberi în general) și sarmați raporturi juridice de genul celor dintre stăpâni și sclavi, ci în sensul că în tot ce se petrecea pe teritoriul locuit de daco-carpi cei care conduceau și luau hotărâri erau oamenii pământului, care la mijlocul secolului al III-lea (carpi) erau mai puternici și decît goții, după cum ne informează Petrus Patricius (Fragm. 8). Deci nu este vorba de raporturi dintre stăpâni și „sclavi” așa cum au existat în secolul al IV-lea e.n. la sarmații din Banat, după cum ne informează unele izvoare scrise⁸, care vorbesc de argaraganți (*Argaragantes, Arcaragantes, Argaracantes, Ardaragantes*), care erau stăpâni și de limiganti (*Limigantes*), considerați „sclavii” acestora⁹. Dealtfel, asupra sarmaților, al căror aport la îmbogățirea culturii carpice și a celei de tip Sintana de Mureș este contestat sau minimalizat de I. Ioniță, vom mai reveni.

În Cap. III/A I. Ioniță se ocupă de stăpânirea romană în sudul Moldovei pe care o împarte în cinci zone: 1. Zona Barboși (între riurile Siret și Prut) circa 250 km²; 2. Zona Orlovka (între riul Prut și lacul Ialpuș) circa 1100 km²; 3. Zona Ismail (între lacurile Ialpuș și Catlabug) circa 850 km²; 4. Zona Chilia (între lacurile Catlabug și Sasie) circa 1600 km²; 5. Zona orașului Tyras (între lacul Sasie și limanul Nistrului) circa 1700 km².

Desigur intenția colegului ieșean de a scoate în relief vestigiile romane din sudul Moldovei și a demonstra prin această romanizarea zonei în discuție este laudabilă, dar încercarea lui de a vedea urme și construcții romane (castru și castele) acolo unde nu sînt dovădite arheologic dăunează tezei și creează ideea falsă că romanizarea sudului Moldovei (ca și a Moldovei în general, dealtfel) ar depinde de numărul de cioburi, respectiv de un număr cît mai mare de așezări și fortificații (castru sau castele) și de prelungirea forțată cu circa două decenii a prezenței romane în sudul Basarabiei. Or, romanizarea este un proces complex care s-a petrecut în sudul Moldovei, indiferent dacă în zona Ismail și Chilia au fost castru sau nu!

În prezent, în cercetarea arheologică românească se admite romanizarea întregului teritoriu al Moldovei (și acest lucru încearcă să-l facă și I. Ioniță), deși pentru această vreme în Moldova centrală și de nord n-au fost nici puternice așezări romane și nici trupe staționate în castru sau castele. Aici procesul de romanizare s-a făcut prin iradiere, admigrare și răspîndirea creștinismului, știut fiind că după încheierea păcii cu goții din 332 în vremea lui Constantin cel Mare activitatea misionarilor creștini ia o mare amploare. Sînt lucruri asupra cărora autorul trebuia să insiste și consider că era bine dacă în lucrare se dedica un capitol (eventual subcapitol) romanizării Moldovei și nu se vorbea despre acest lucru dispersat în toată lucrarea.

Revenind la sudul Moldovei trebuie spus că încercarea de a face o cronologie a complexelor de la Barboși este lauda-

bilă, dar fără a ajunge la rezultatele scontate, așa încît nu aduce nimic nou față de cele știute. Rămîne ca o sarcină a cercetătorilor de aici să caute ca printr-o metodă riguroasă de cercetare să poată surprinde în teren datele stratigrafice atît de mult așteptate de noi toți.

În ceea ce privește sudul Basarabiei, dacă I. Ioniță ar fi cîștigat mai cu atenție literatura de specialitate n-ar fi mai fost atît de categoric în unele afirmații, la fel dacă ar fi cunoscut întreaga bibliografie cu privire la această regiune, n-ar fi mai fost nevoie să se bazeze în unele situații numai pe constatările de ordin arheologic ale unui geograf (eminent ca geograf, dealtfel), făcute în perioada anterioară anului 1936 (Gh. I. Năstasă, *Bugeacul în antichitate*, în Buletinul Societății geografice, 55 (1935), 1937, p. 147—151). Ca și în alte capitole și subcapitole ale lucrării, I. Ioniță în lipsă de date concrete construiește ipoteze, care pînă la urmă devin certitudini! Astfel, la p. 34 unde se discută situația din zona Ismail se spune: „Descoperirile din acest spațiu sînt foarte puține” și bazindu-se pe informațiile geografului Gh. I. Năstasă care a găsit „ceramică antică” (vezi Gh. I. Năstasă, *op. cit.*, p. 147) în locul numit Bugeacul Ismailului, I. Ioniță conchide că aici a fost o „importantă așezare” care a putut „să aibă nu numai un caracter civil, ci și unul militar” și continuă: „Din așezarea menționată provin după cit se pare și două inscripții” (p. 34). Este vorba de două mici fragmente de inscripții (un *titulus honorarius* și o placă votivă). După ce arată că una din inscripții (de fapt un fragment din colțul sting al unui altar, cu începutul inscripției) prezintă un text identic cu al unui altar descoperit la Troesmis (vezi N. Gostar, *Apulum*, 7/1, 1968, p. 382, fig. 1) și pus în onoarea lui T. Cl. Pompeianus, conchide: „Monumentul epigrafic la care ne referim este o mărturie incontestabilă despre prezența unor trupe romane la Ismail, aflate aici nu doar în trecere, ci într-o staționare de mai lungă durată” (p. 34) și pînă la urmă autorul stabilește că pe „Bugeacul Ismailului se afla o importantă așezare, probabil un castel sau un castru, cu o așezare civilă în preajmă”. Și continuînd pe această linie colegul ieșean găsește „sigură” prezența la Ismail a centurionului C. Valerius Firmus din legiunea I Italică, care a dedicat altarul de la Troesmis lui T. Cl. Pompeianus, identic cu cel presupus a fi de la Ismail. Mai mult, la p. 36 I. Ioniță postulează „chiar o garnizoană cu sediul pe Bugeacul Ismailului”. Dacă se ține seama că în sudul Basarabiei se găsește piatră adusă din Dobrogea, inclusiv la Ismail (vezi Gh. Năstasă, *op. cit.*, p. 47) și că nu lipsesc părerile că cele două fragmente de inscripții provin din nordul Dobrogei (*Aegyssus*, care se află vis-à-vis de Bugeacul Ismailului, pe malul drept al Dunării) atunci în formularea unor concluzii se impunea mai multă prudență și expresiile „sigură” și „incontestabilă” n-au ce căuta în acest context.

Noi nu vrem să contestăm prezența unei așezări romane la Ismail, deoarece ceramică romană provenind din raza orașului se află la Muzeul din Ismail, așa cum notează R. D. Bondar într-un studiu necunoscut de arheolog ieșean¹⁰, dar a postula prezența aici a unei fortificații și a unei garni-

⁷ Vezi Gh. Bichir, *Actes-Beograd*, 1, 1971, p. 275—285; idem, Peuce, 2, 1971, p. 135—145; idem, Pontica, 5, 1972, p. 137—176; idem, *Cultura carpică*, București, 1973, p. 174—176; idem, *MuzNaț*, 1, 1974, p. 23—34; idem, *Relations between the Sarmatians and Free Dacians*, București, 1975, p. 55—65; idem, SCIV, 12, 1961, 2, p. 253—271; idem, SCIV, 20, 1969, 2, p. 219—236; idem, Dacia, N.S., 11, 1967, p. 177—224; idem, SCIVA, 26, 1975, 1, p. 137—141; idem, *MuzNaț*, 3, 1976, p. 115—124; idem, SCIVA, 27, 1976, 2, p. 203—214; idem, *Sarmații*, DIVR, 1976, p. 519—522; idem, *Archaeology and History of the Carpi*, 1, Oxford, 1976, p. 162—165; idem, *Thrace-Dacia*, 1, 1976, p. 287—305;

idem, *Dacia*, N.S., 21, 1977, p. 167—197; idem, *Ilfov file de istorie*, București, 1978, p. 93—98; idem, *Revista de Istorie*, 33, 1980, 3, p. 443—469; idem, *Thrace-Dacia*, 2, 1981, p. 73—92; idem, *Quaderni Catanesi*, IV, 1982, 7, p. 21—61 etc.

⁸ Ammianus Marcellinus, XVII, 12—13, 18—20; XIX, 11; Anonymus Valesii, VI, 31—32; Eusebius, *Vita Constantini*, IV, 6, 1—2.

⁹ Cf. Gh. Bichir, *Relations*, p. 65; idem, DIVR, 1976, p. 519—522.

¹⁰ Vezi R. D. Bondar, *Nekotorye problemy istorii nižnedunaiskogo limesa*, VDI, 3, 1973, p. 144—159.

zoane romane, fără a se descoperi nici o urmă de zid sau cărămidă romană ni se pare prea mult spus.

În același studiu al cercetătoarei R. D. Bondar, se notează că ceramică romană s-a găsit și pe teritoriul orașului Chilia¹¹, unde I. Ioniță nu cunoaște nici o așezare, în schimb, presupune în zona Chilia, între lacurile Catlabug și Sasic, „existența mai multor castele sau castru” (p. 36), fără a avea nici un indiciu în teren! Dacă I. Ioniță consulta studiul lui R. D. Bondar constata și unele coincidențe, dar și deosebiri de păreri, cu privire la valorile din sudul Moldovei, lucruri asupra cărora nu putem insista aici, deoarece spațiul nu ne permite.

În ceea ce privește încercarea colegului ieșean de a susține că toate obiectivele romane din sudul Moldovei și al Basarabiei (Barboși, Orlovka, Tyras etc.) încetează aproximativ în aceeași vreme, în timpul retragerii stăpînirii romane din Dacia (p. 27—46), ipoteza nu poate fi susținută pe bază de dovezi arheologice certe. În acest caz situația de la vest de Prut, respectiv zona Barboșilor, deosebindu-se de cea de la est. Astfel analiza situației de la Barboși (material publicat și inedit)¹² ne dă dreptul să susținem că romanii nu s-au retras de aici în vremea lui Aurelian, ci ei au menținut un cap de pod și în perioada Aurelian-Constantin cel Mare, ca la Celei (Sucidava) și Drobeta-Turnu Severin și probabil și în alte puncte cheie de pe malul stîng al Dunării. În schimb, nu același lucru se poate spune despre Orlovka, unde săpăturile cercetătoarei R. D. Bondar, de la Universitatea din Odessa, efectuate în ultimele două decenii, arată că prezența romană de aici încetează la mijlocul secolului al III-lea¹³. Din discuțiile purtate cu autoarea săpăturilor (în februarie 1978) și materialul văzut de noi la Odessa, reiese că pe Dealul Cartului (Kamennaja Gora) nu s-au descoperit vestigii care să poată fi datate în a doua jumătate a secolului al III-lea.

Este posibil ca romanii, pentru a proteja Noviodunum-ul, să nu fi dat voce populațiilor „barbare” să se așeze în acest loc, după ce a fost părăsit de ei; menținerea unui cap de pod, posibilă teoretic, era greu de menținut în această vreme, cînd goții (începînd cu mijlocul secolului al III-lea) pătrunseseră în spațiul dintre Nistru și Prut¹⁴ și atacurile lor, conjugate uneori cu ale carpilor și sarmaților, deveniseră destul de violente.

În ceea ce privește Tyras-ul situația este mai complicată, deoarece locuirile succesive și lucrări de caracter edilitar și obștice din epocile medie, modernă și contemporană au îngreuiat munca arheologilor în teren. Păreră generală, acceptată de marea majoritate a specialiștilor, era că Tyras-ul ca și Olbia au fost ocupate de goți la mijlocul secolului al III-lea; pe lângă observațiile arheologice făcute în teren și analiza izvoarelor scrise se ținea cont și de faptul că emisiunile monetare (bătute la Tyras) încetează în vremea lui Alexander Severus¹⁵.

În ultimul deceniu însă au apărut păreri care vor să contrazică această teză. Astfel, I. B. Kleiman, de la Muzeul din Odessa, care a făcut cercetări la Tyras, ajunge la concluzia că aici „sînt două straturi de cultură din vremea romană”¹⁶. Stratul inferior este datat în „secolul al II-lea și prima jumătate a secolului al III-lea”, iar al doilea strat n „a doua jumătate a secolului al III-lea și în secolul al

IV-lea”, fără a specifica cînd încetează. Mai înainte însă spune că în acest strat s-a găsit ceramică roșie de tipul celei de la Delakey-Xarakas și amfore de tipul celor de la Viktorovki-Inkermana (sec. III—IV) și a celor din așezarea Cerneahov de la Iagniatino, care se datează la mijlocul și în a doua jumătate a secolului al IV-lea¹⁷. Cea mai tirzie monedă menționată de autor este de la Dioclețian¹⁸ și nu de la Claudius II Gothicus cum spune I. Ioniță (p. 39). În ambele niveluri s-au găsit construcții de piatră, primulul nivel aparținîndu-i fortificația garnizoanei romane („citadeli rîmskogo garnizona”).

Deci în această situație cercetătorului nu-i rămîne decît să accepte ori teza lui I. Ioniță (care în fond nu se bazează pe nimic concret) că Tyras-ul rămîne sub romanii pînă în 275 (p. 36—46), sau pe a lui I. B. Kleiman care prelungește această stăpînire pînă la sfîrșitul secolului al IV-lea¹⁹.

Noi credem că ambii cercetători confundă continuitatea de viață din Tyras cu prezența stăpînirii romane aici. În timpul călătoriei de studii făcute în 1978 în U.R.S.S., am fost și la Odessa și grație amabilității lui I. B. Kleiman am văzut o serie de materiale de tip Sintana de Mureș-Cerneahov (chiar vase întregi), găsite de cercetătorul amintit în al doilea strat de cultură, datat în a doua jumătate a secolului al III-lea și în secolul al IV-lea, strat în care s-au mai găsit monede de la Valerianus, Gallienus, Claudius II Gothicus și Dioclețian (și după unele informații chiar de la Constantin cel Mare și Constans ?). Noi credem că cea mai judicioasă concluzie este aceea că la mijlocul secolului al III-lea Tyras-ul intră sub dominație gotică, orașul rămînd mai departe un centru meșteșugăresc și comercial, unde se mai construiesc edificii de piatră și se refac (repară) cele existente, distruse de invazia gotică, sau de scurgerea timpului. Dezvoltarea lui (fără a mai cunoaște înflorirea din epoca elenistică și perioada prezenței romane) era în interesul goților, care după 332 vor deveni federați ai Imperiului roman. Rămîne ca cercetările arheologice viitoare și studierea materialului existent să aducă noi precizări în această problemă.

Nici etapele stabile de I. Ioniță, pentru intervalul de timp dintre începutul sec. II și anul 275 (epoca Traian-Aurelian), pentru Tyras, Orlovka și Barboși, din lipsă de documentare nu conving, de aceea din lipsă de spațiu nici nu le discutăm.

În ceea ce privește părerea lui I. Ioniță (p. 43) că „De-a lungul Nistrului, dar și mai departe de acesta și de țărmul mării, existau alle așezări mai mici, care formau toate la un loc o zonă compactă, în care viața romană se dezvoltă întocmai ca într-un teritoriu din lăuntru imperiului” (sublinierea noastră), constatăm că nu se ține seama de faptul că la 15 km nord-vest de Tyras, tot pe malul Limanului Nistrului, la Mologa (Mologa II)²⁰ s-a descoperit o așezare și o necropolă de tip daco-carpic, ambele complexe datate în secolul al II-lea și prima jumătate a secolului al III-lea. În necropolă s-au descoperit morminte de incinerare și de înhumare. Din informațiile primite de la A. V. Gudkova și unele materiale văzute de noi, urcele sînt de tipul celor întîlnite în necropolele carpice (Pădureni, Butnărești etc.). Identice sînt și detaliile de rit și ritual. Nici un mormint n-a avut urnă romană, în schimb pe suprafața necropolei (ca și în necropolele carpice de la Butnărești,

vastă și ne abținem a o mai cita, principalele lucrări însă sînt citate la I. Ioniță, p. 36—44.

¹¹ I. B. Kleiman, *Materialy po arheologii severnogo pričernomorija*, 8, Kiev, 1976, p. 119.

¹² *Ibidem*, p. 117.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 109—119.

¹⁵ Cf. A. V. Gudkova, *Arheologičeskie otkrytiia 1975 goda*, Moscova, 1976, p. 319—320. Nici în așezare și nici în necropolă nu are nimic Cerneahov așa cum crede autoarea.

¹¹ *Ibidem*, p. 154 și nota 48.

¹² Vezi mai recent lucrarea lui S. Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei*, Iași, 1981.

¹³ Cf. R. D. Bondar, *op. cit.*, p. 155, 159; idem, *Arheologičeskie issledovaniia na Ukraine v 1968 g.*, 3, Kiev, 1971, p. 69.

¹⁴ Vezi Gh. Bichir, *Thraco-Dacica*, 1, 1976, p. 292—293; idem, *Revista de istorie*, 33, 1980, 3, p. 459; idem, *Quaderni Catanesi*, IV, 7, 1982, p. 37.

¹⁵ Bibliografia cu privire la acest subiect este destul de

Moldoveni-Gabăra etc.) s-au găsit cioburi de amfore romane. Deci o așezare și o necropolă cu inventar de tipul celor din „barbaicium”¹ și să nu uităm că I. Ioniță extinde zona de „viață romană” mult mai la nord de liman (unde se află Mologa) „De-a lungul Nistrului” (p. 43).

Din discuțiile purtate cu autoarea săpăturilor a reieșit că inhumățiile sint sarmați, lucru firesc dacă (încm seama că coabitarea dintre ei și autohtoni în zonă este consemnată pentru mijlocul secolului al II-lea, de Ptolemeu (*Geografia*, III, 10, 7) care vorbește de *tirageții sarmatici*, care locuiau lângă *harpi* ! Iată cum izvoarele scrise și descoperirile arheologice infirmă o altă teză a lui I. Ioniță și anume aceea că sarmații pătrund tirziu în această zonă (sudul Basarabiei și al Moldovei), abia pe la mijlocul secolului al III-lea (p. 45).

Mergînd pe aceeași linie (vezi cap. III/B) I. Ioniță creează între „teritoriul roman din sudul Moldovei” și Troțus, cu valul Stoicani-Ploșcuțeni (în teritoriul de la vest de Prut) și cel de pe linia Leova-Copanca (între Frut și Nistru), o zonă aflată sub supraveghere romană, respectiv (într-un clientelar (p. 46–51). Or, din punct de vedere arheologic acest lucru nu poate fi susținut, deoarece materialul arheologic cunoscut din necropolele și așezările de la Pădureni și Tifești, necropola de la Vîrtișcoiu și așezarea de la Bonțești, arată că el este identic cu cel din centrul Moldovei de la Butnărești, Poiana Dulcești etc. și aparține tot culturii carpice de aria căreia se leagă și descoperirile din nord-estul Munteniei de la Valea Teancului (Zorești), Gura Nișcovului, Izvorul Dulce etc.²¹. Dacă acest teritoriu ar fi fost supravegheat strict de romani așa cum s-a întâmplat cu teritoriul Munteniei (exceptînd partea de nord-est) ar trebui ca în această zonă cultura materială să se lege de aspectul cultural de tip Militari-Chilia și nu de cel carpic. Or, diferența din acest punct de vedere este evidentă, așa încît, nu putem subscrie la ipoteza lui I. Ioniță.

La nord de Troțus, valul Ploșcuțeni-Stoicani (în Moldova) și valul Leova-Copanca (în Basarabia) pînă în zona Nistrului superior se întinde după I. Ioniță teritoriul dacic liber, delimitat spre est de Nistru (vezi subcapitolul III/C), numai că zona dintre Prut și Nistru este aproape complet neglijată de autor, cînd se referă la vestigiile ale dacilor liberi. Astfel în loc să fie amintite vestigiile daco-carpice de la Șoldănești, Negureni, Bălăbănești, Mologa II etc., material văzut de noi la Chișinău și Odessa și amintit în unele studii ale noastre²², I. Ioniță atribuie dacilor liberi lucruri contestabile, care, din trimiterele date, nu reieșe că urmele de cultură materială de acolo sint dacice. Astfel la Kosoucy (la I. Ioniță, p. 52, Cosouci) sint patru așezări (Cosoucy I, II, III și IV), toate patru socotite de cercetătorii sovietici (E. A. Rikman, G. B. Fedorov și V. I. Markevici) ca aparținînd culturii Cernea-

hov²³. Din datele publicate (puține dealfel) nu reieșe că s-ar fi găsit și material dacic și nici nu se ilustrează nimic. Atunci ne întrebăm pe care din cele patru așezări o atribuie I. Ioniță dacilor liberi și pe ce bază?

În acest subcapitol I. Ioniță reia și problema datării valului de pămînt Stoicani-Ploșcuțeni (p. 53–59), lucru de care s-a mai ocupat și cu alt prilej²⁴ și susține că el a fost construit de dacii liberi, la inițiativa carpilor, „aproximativ pe la începutul sec. III e.n.”, pe linia (Stoicani-Ploșcuțeni) „marcată în vremea lui Traian, imediat după terminarea războaielor daco-romane prin „indicatoare” la suprafața terenului...”. Deci reieșe că dacii (carpii) ridică o fortificație, ca să se apere de romani, în secolul al III-lea e.n., pe un traseu indicat în teren de romani (respectiv Traian) la începutul secolului al II-lea e.n.?! (vezi p. 59, 85). Întrucît I. Ioniță nu aduce argumente hotărîtoare și n-a făcut săpături în val, rămînem la teza prof. R. Vulpe²⁵, care-l identifică cu „zidul lui Athanaric” menționat de Ammianus Marcellinus (XXXI, 3, 7), lucru acceptat și în noua ediție a tratatului de istorie veche a României²⁶.

Cît despre presupusul val al Moldovci de mijloc, considerat de cercetătorul ieșean, a fi „zidul lui Athanaric” (p. 114–115), rămîne ca autorul să ne convingă că acest val există, întrucît pe „informații încă neverificate” (p. 114) nu ne putem baza.

În ceea ce privește valul din sudul Basarabiei (vadul lui Isac – Lacul Conduc) datarea propusă de colegul ieșean coincide în linii mari cu cea susținută cu un deceniu mai înainte de cercetătoarea sovietică R. D. Bondar (necitată de I. Ioniță) care respinge și ea ipoteza lui R. Vulpe (că valul a fost construit la sfîrșitul secolului al III-lea sau în secolul al IV-lea) și susține că el nu poate fi datat decît în perioada dintre a doua jumătate a secolului I e.n. și mijlocul secolului al III-lea, în timpul existenței fortificațiilor romane din sudul Basarabiei, respectiv a castrului (castelului) de la Orlovka²⁷. În același subcapitol (III/C) după o scurtă prezentare a descoperirilor făcute în așezări (nu se spune nimic despre existența celor două niveluri de locuire carpică, în așezările de pe Varnița și Siliște de la Poiana-Dulcești) se trece la necropole, unde se insistă asupra inhumărilor. Neglijînd complet necropolele daco-carpice din Basarabia și cele din aria Lipița, unde de asemenea se cunosc morminte de inhumăție. Dacă ar fi analizat și situația din aceste regiuni locuite tot de daci (fie că sint carpi sau costoboci) ar fi constatat că unele din formulările și concluziile la care ajunge sint eronate, la aceasta contribuînd și necunoașterea în detaliu a culturii sarmaților, așa cum vom încerca să arătăm pe scurt în rîndurile de față.

Ne bucurăm faptul că I. Ioniță a acceptat părerea noastră că la Văleni-Botești avem de-a face cu o singură necropolă²⁸

hovicne, sau sarmatice, lucru ce trebuia remarcat de cercetătorul ieșean.

²⁴ În comunicarea (înută la al II-lea Congres internațional de thracologie, București, 4–10 septembrie 1976. Cf. I. Ioniță, *Actes-Thracologie*, 2, 1980, p. 336–337.

²⁵ Cf. R. Vulpe, *Vallum de la Moldavie inferioare et le „mur” d’Athanaric*, Haga, 1957.

²⁶ Înainte de definitivarea textului noii ediții a tratatului de istorie veche a României, a fost o discuție într-un colectiv restrîns în care s-au analizat cele două ipoteze susținute de R. Vulpe și I. Ioniță și s-a optat pentru teza prof. R. Vulpe. La discuții au luat parte D. M. Pippidi, R. Vulpe, K. Horedt, Em. Popescu și Gh. Bichir.

²⁷ Cf. R. D. Bondar, *op. cit.*, p. 154–155, 159.

²⁸ Cf. Gh. Bichir, *SCIV*, 20, 1969, 2. p. 219.

²¹ Cf. Gh. Bichir, *Archaeology and History of the Carpi*, 1, p. 152; idem, *Thraco-Dacia*, 2, 1981, p. 75–76; idem, *Actes-Thracologie*, 2, 1980, p. 327; idem *Quaderni Catanesi*, IV, 7, 1982, p. 49; M. Tzony, *Pontica*, 10, 1977, p. 345–348; idem, *Dacia, N.S.*, 22, 1978, p. 295–298; M. Constantinescu, *SCIVA*, 29, 1978, 1, p. 124–129.

²² Cf. Gh. Bichir, *Thraco-Dacia*, 1, 1976, p. 292–293; idem, *Revista de istorie*, 33, 1980, 3, p. 450–451.

²³ Cf. E. A. Rikman, *Pamjatniki sarmatov i plenen Černjahovskoi Kultury*, Chișinău, 1975, p. 67, unde se dau și trimiterele la ceilalți doi autori. Dealfel din titlul lucrării reieșe că E. A. Rikman face repertoriul vestigiilor sarmatice și a celor de tip Cerneahov și nu este așa cum spune I. Ioniță un „catalog al așezărilor și necropolelor dacice (sublinierea noastră), sarmatice și de tip Sintana de Mureș” (p. 12), vestigiile dacice adesea ascunzîndu-se sub mantaua celor cernea-

și nu cu două necropole așa cum a susținut mai înainte, vorbind de cimitirul I și cimitirul II²⁹, cu toate că pentru acest lucru nu ne citează (vezi p. 62) și exemple de genul acesta s-ar mai putea da, dar nu o vom face, important este că părerile noastre coincid în multe probleme.

Faptul că în unele necropole carpice au apărut morminte de inhumăție care trebuie legate de autohtoni face pe I. Ioniță să nege complet influențele sarmatice existente în cadrul unor necropole. Astfel căutând să combată părerea noastră că în necropolele de la Poieniști și Moldoveni-Gabăra am avea de-a face cu sarmați (sau descendenți ai acestora)³⁰ din cadrul comunităților carpice respective, teză pe care ne-o menținem în continuare bazați pe unele detalii de ritual, obiceiuri de port, pe tipologia inventarului și cele cinci cranii deformate artificial existente la Poieniști (nu nouă cum a apărut în unele studii ale noastre). Prezența craniilor deformate artificial la Poieniști a fost reconfirmată recent (februarie 1983) de dr. Dardu Nicolaescu-Ploșcu, într-o ședință publică de comunicări la Institutul de arheologie, ca răspuns la părerea tinărilor cercetător N. Mirițoiu, că la Poieniști n-ar exista schelete cu cranii deformate³¹.

După I. Ioniță scheletele cu cranii deformate de la Poieniști (acceptate la p. 65 și 68, puse la îndoială la p. 69) aparțin dacilor ca „imprumut de la sarmați sau prin asimilarea unora dintre aceștia” (p. 69). Or, pentru a se petrece aceste lucruri este necesar să admitem coabitarea celor două seminții în cadrul aceluiași complex (așezări). I. Ioniță acceptă însă numai existența unor grupuri de sarmați în afara comunităților daco-carpice, uitând că în unele așezări dacice și daco-romane, respectiv locuințe și gropi de provizii s-au găsit vase sarmatice, sau numai fragmente. Ne referim la Dumbrava-Iași, Barboși și Mătăsaru³².

Astăzi este în general admis că sarmații din migratori au devenit cu timpul sedentari sau semisedentari și pe teritoriul U.R.S.S.³³ și în Cimpia Ungară (Alföld)³⁴ și pe teritoriul României³⁵. Dealtfel însuși Strabon (*Geografia*, VII, 3, 17) spune că unii dintre sarmați se îndeletniceau cu agricultura și printre plantele cultivate de ei fiind și meiul pe care îl numeau (Claudius Aelianus, III, 39).

După I. Ioniță, în necropolele dacilor liberi de la est de Carpați nu se mai poate vorbi de morminte sarmatice și nici măcar de influență sarmatică, deoarece lipsesc mormintele cu praguri sau nișe, iar în morminte nu s-au găsit arme, respectiv săbii de tip sarmatic și mărege în regiunea tibiilor (p. 65-66), iar torțile zoomorfe, reprezentând ursuleți, n-ar

fi sarmatice, ci dacice, la fel, oglinzile cu tamga au fost cunoscute de daci înainte de contactul cu sarmații etc. Dar să le analizăm pe rând. Lipsa pragurilor sau a nișelor nu poate fi un argument, intrucui și în U.R.S.S. și în Ungaria se întâlnesc necropole întregi sarmatice în care lipsesc asemenea detalii, de aceea nici nu invocăm faptul că la Poieniști (săpături R. Vulpe) nu s-a putut determina forma gropilor la nici un inhumat, așa încât afirmația lui I. Ioniță că „nu s-au semnalat asemenea amenajări, nici chiar la Poieniști” (p. 65) nu-și are rostul!

La p. 66 I. Ioniță spune: „Obiceiurile de port semnalate la mormintele de inhumăție din necropolele dacice diferă foarte mult de acelea constatate la sarmați” și continuă: „Armele în special săbiile scurte cu inel la capătul minerului, atât de caracteristice mormintelor sarmatice de bărbăți... lipsesc cu totul din mormintele de inhumăție aflate în necropolele dacice”. Dacă I. Ioniță s-ar fi ocupat de toți dacii liberi de la est de Carpați, așa cum pretinde în titlul lucrării, constata că la est de Prut sînt asemenea descoperiri. Astfel, în necropola daco-carpică de la Mărcăuți (unde s-au descoperit 50 de morminte) alături de incinerări, cu urne tipic carpice, s-au identificat și inhumăți la care s-au găsit oglinzi cu tamga și o sabie cu inel la miner³⁶. În ceea ce privește afirmația, că „Obiceiurile de port semnalate la mormintele de inhumăție din necropolele dacice diferă foarte mult de acelea constatate la sarmați” (p. 66), nu are acoperire științifică. În primul rând trebuie remarcat faptul că marea majoritate a mormintelor sînt lipsite de inventar, în al doilea rând, I. Ioniță nu arată concret unde cunoaște în mediul dacic (inclusiv în La Tène) și daco-roman, morminte de inhumăție cu „șiraguri” de mărege la gît ca la Poieniști, sau în regiunea pectorală și pe bazin, ori la picioare, sau să folosim cuvintele lui I. Antonescu (pentru Moldoveni-Gabăra) „în partea inferioară a pîntecului (cusute probabil de veșminte)”³⁷. De reținut faptul că cele două morminte de inhumăție de la Zimnicea considerate a fi La Tène n-au nici un inventar³⁸. Situații similare celor de la Poieniști și Moldoveni-Gabăra nu întîlnim nici în necropolele de la Soporu de Cimpie, Locusteni și Enisala și nici în altă parte³⁹, în mediul dacic și daco-roman din afara contactului cu sarmații.

Necunoașterea în suficientă măsură a culturii sarmatice face pe I. Ioniță să stabilească detalii de ritual specifice sarmaților, care practic nu pot exista, ne referim la afirmația „că ceea ce caracterizează adevărat mormintele sarmatice sînt măregele găsite în număr mare în regiunea tibiilor”⁴⁰

²⁹ Vezi I. Ioniță și V. Ursache, SCIV, 19, 1968, 2, p. 213, 218, 225—226.

³⁰ Teză susținută și de I. Ioniță (vezi ArhMold. 2--3, 1964, p. 311, 313, 321, 324) așa încît la nota 347, alături de S. Morintz și Gh. Diaconu trebuia să se citeze și pe el și astfel E. A. Rikman și G. B. Fedorov puteau să-l citeze și pe I. Ioniță pentru apartenența la sarmați a inhumăților din necropolele carpice, nu numai pe noi (vezi I. Ioniță, p. 69—70).

³¹ Într-o comunicare ținută la Institutul de arheologie la 23.02.1983, în care a făcut mai multă arheologie, decît antropologie, N. Mirițoiu a căutat să acrediteze și ideea că în necropolele carpice n-ar exista inhumăți maturi, ci numai copii; inhumății maturi ar aparține după opinia sa altor perioade. Or, acest lucru este contrazis de cercetările de la Moldoveni-Gabăra, unde s-au descoperit asemenea morminte (cu inventar din secolele II—III e.n.) unul dintre ele (M. 207) și publicat (Cf. I. Antonescu, Materiale, 7, 1961, p. 454—455). Asemenea morminte, după informațiile primite de la V. Ursachi, s-au găsit și la Săbăoani și la Văleni.

³² Cf. Gh. Bichir, Dacia, N.S., 21, 1977, p. 167 cu trimiterile de la nota 8; I. T. Dragomir, Thraco-Dacia, 3, 1982, p. 169, fig. 7/3.

³³ Cf. M. I. Viazmitina, în *Voprosy skifo-sarmatskoi arheologii*, Moscova, 1952, p. 243; E. A. Rikman, *Les Sarmates récents entre Dniester et le Danube*, Moscova, 1964, p. 2—12.

³⁴ Cf. Pető Maria, Folia Arch. 22, 1971, p. 34, care vorbește și de „intensive agricultural activity” la sarmații din Cimpia Tisei.

³⁵ Cf. Gh. Bichir, SCIV, 20, 1969, 2, p. 232; idem, MuzNaț, 3, 1976, p. 118.

³⁶ Cf. E. A. Rikman, *Pamjatniki sarmatskoi...*, p. 22 și fig. 10/1, 2. Material existent la Sectorul de arheologie al Filialei Academiei din Chișinău și la Muzeul de istorie al R. S. S. Moldovenești din același oraș. Parte din material văzut și de noi prin amabilitatea lui N. A. Ketraru și A. A. Nudelman.

³⁷ Cf. I. Antonescu, Materiale, 7, 1961, p. 455.

³⁸ Cf. I. Nestor, Studii, 1, 1949, 2, p. 123—124.

³⁹ Vezi D. Protase, *Un cimitir dacic din epoca romană la Soporu de Cimpie*, București, 1976, p. 75 și urm.; idem, *Riturile funerare ale dacii și daco-romani*; G. Popilian, *Necropola daco-romană de la Locusteni*, Craiova, 1980, p. 58—59; M. Babeș, SCIV, 22, 1971, 1, p. 26—28.

(p. 66, vezi și p. 68)⁴⁰. Astfel la Tirgșor, unde I. Ioniță prelinde că s-au găsit mărgelile numai în dreptul tibioilor, situația redată de autorul săpăturilor este următoarea: Mărgelile „erau dispuse în morminte după cum urmează: sub bărbie (M. 184, 198), la picioare (M. 184, 198, 200, 253 etc.), sau în regiunea bazinului (M. 253 și 267)” și după ce descrie tipurile de mărgelă Gh. Diaconu conchide: „Cele mai numeroase mărgelile care formau șiraguri... au fost înfășurate probabil ritual, în unele cazuri, în jurul tibioilor și peroneelor...”⁴¹. Deci corect în jurul tibioilor și peroneelor, dar nu numai aici!

Prezența la sarmați a mărgelilor în regiunea gitului (unde au fost purtate ca șiraguri), a pieptului, bazinului, picioarelor și chiar a miinilor, acestea toate socotite a fi fost cusute pe veșminte, este un lucru binecunoscut⁴². Mai mult, la unele morminte sarmatice din U.R.S.S. și chiar de pe teritoriul României, la Ripiceni-Stîncă (un mormint descoperit în 1979), s-au găsit mărgelile în cantitate mare pe toată suprafața scheletului și chiar alături de el, fapt interpretat de unii cercetători ca „mortul a fost învelit cu un giulgiu cusut cu mărgelă”⁴³. Deci la sarmați n-a existat numai obiceiul de a se pune mărgelile numai la „tibiai” cum spune incorect I. Ioniță. Dar pornind de la acest „principiu”, I. Ioniță își permite să afirme că noi am modificat textul⁴⁴ lui I. Antonescu care spune: „că influența sarmatică se oglindește și în felul cum au fost dispuse perlele. În șase morminte de inhumație (202, 204, 208, 215, 226, 227) perlele se aflau nu numai în regiunea pectorală, ci și în partea inferioară a pîntecului (cusute probabil la veșminte)”⁴⁵. Or, noi în SCIV. 12, 1961, 2, p. 265, negăsind corectă exprimarea „în partea inferioară a pîntecului” (deoarece un „schelet nu are „pîntec”) am spus „în regiunea picioarelor”, știut fiind că mai jos de „pîntec” vin picioarele! Personal nu văd ce este incorect în exprimarea noastră, cînd găsim o expresie nepotrivită și o înlocuim cu alta, cu atât mai mult cu cît nu era vorba de un citat din raportul de săpături de la Moldoveni-Gabăra, iar în privința detaliilor de ritual nu schimbă nimic! Dar în studiul nostru din 1961, n-am menționat faptul că la inhumațiile de la Moldoveni-Gabăra se află un tip de mărgelă (inedite) care nu mai este cunoscut decît în mormintele sarmatice de la Prohota și din stepele nord-pontice⁴⁶. Dece acest tip de mărgelă nu apare și la incinerări?

Despre mărgelile de calcedoniu, lapislazuli și coral (mărgelan), care n-ar fi ajuns în mediul daco-carpic prin intermediul sarmaților, așa cum spuneam noi (vezi la I. Ioniță-p. 67-68), nu mai discutăm aici din economie de spațiu, dar totuși reținem faptul că înainte de contactul cu lumea

⁴⁰ Este știut că oasele gambei sînt două, tibia și peroneul iar cel care pune mărgelile în mormint nu le putea așeza numai în dreptul unuia dintre oase (cu atât mai mult dacă erau șiraguri sau cusute la veșminte!), deoarece după descompunerea celui înhumat nu se știa în ce parte va cădea tibia și unde peroneul!

⁴¹ Cf. Gh. Diaconu, SCIV, 14, 1963, 2, p. 333.

⁴² Cf. printre alții N. V. Anfimov, MIA, 23, 1951, p. 186-188, 200-201; M. I. Viazmitina, *op. cit.*, p. 240-241.

⁴³ Cf. N. V. Anfimov, *op. cit.*, p. 200. Pentru Ripiceni-Stîncă, informații primite de la A. Păunescu.

⁴⁴ Așa cum a făcut I. Ioniță în SCIV, 19, 1968, 2, p. 220, cînd a schimbat adîncimea mormîntului de incinerare 280, pentru a stabili un alt raport stratigrafic față de mormîntul de inhumație nr. 290 (Vezi Gh. Biehir, SCIV, 20, 1969, 2, p. 223-224). Căutînd să justifice slaba documentare a articolului pe care l-a publicat în SCIV, 19, 1968, 2, p. 211-225, I. Ioniță spune la p. 65, nota 359 (a lucrării pe care o discutăm) că articolul ar fi stat „aproape trei ani la redacție” pînă a fost publicat „nemaiputînd face la executarea corecturilor decît foarte puține intervenții”. Or, textul articolului dezmente acest lucru, deoarece în el se arată că se discută

sarmată ele nu sînt cunoscute la geto-daci.

La fel părerea lui I. Ioniță conform căreia capul de elefant (lucrat din os) descoperit la Poiana-Dulcești, și care își găsește unele analogii (singurele de altfel) în arta scito-sarmată⁴⁷, ar fi roman deoarece „animalul respectiv era cunoscut în unele provincii ale Imperiului roman” și „nu era răspîndit în regiunile în care trăiau sarmații” (p. 62, nota 332) este o simplă afirmație, neargumentată prin nimic (nu spune unde s-au găsit asemenea piese în Imperiul roman) și arată că arheologul ieșean nu cunoaște strînsele legături care existau între scito-sarmați și India. Legături reflectate în arta celor două grupuri de popoare. În judecarea lucrurilor să nu se uite că tot în India își găsesc analogii și cele mai vechi semne (tamgale) de pe oglinzile de tip sarmatic, considerate și acestea că au putut fi luate de daci independent de contactul cu sarmații (vezi p. 72-73). Unele din aceste semne, cunoscute în India încă din neolitic, se întîlesc și pe stele funerare și pe unele metope ale templelor budiste. Dealtfel despre legăturile care au existat între India și regiunile uralo-caspice, verificate arheologic prin numeroase descoperiri, vorbește și Strabon (*Geografia*, XI, 5, 8) care spune că aorșii țineau în mina lor întreg comerțul dintre India și orașele de pe țărmul de nord al Mării Negre, acumînd bogății considerabile. Cîl despre aorși, triburi de origine sarmatică, sau inrudiți cu sarmații, este știut că ei sînt purtătorii culturii Prohorovo⁴⁸. Aorșii ocupau regiunile din vestul și nordul Mării Caspice (respectiv bazinele inferioare ale fluviilor Volga și Ural și se vor răspîndi parțial și în Caucazul de nord (regiunea Kuban); la nord ei ocupau stepele Bașkiriei pînă la sud de orașul Ufa. Parte din teritoriul lor va fi ocupat la începutul erei noastre de alani.

În ceea ce privește încercarea lui I. Ioniță de a acredita ideea că încă din La Tène-ul vechi geto-dacii aveau obiceiul de a pune oglinzi în morminte, nu rezistă criticii, deoarece pentru a demonstra acest lucru cercetătorul ieșean citează descoperirea de la Nuntași din Dobrogea (vezi p. 72, nota 418), unde de fapt avem de a face cu un mormint aparținînd unui grec, în care s-a descoperit o oglindă de tip grecesc (vezi SCIV, 12, 1961, 2, p. 387-392, fig. 1). Se știe că la Nuntași C. Domăneanțu a descoperit în cadrul așezării, de care se leagă mormîntul, construcții de piatră și străzi pavate!⁴⁹

N-am vrea să reluăm aici discuția asupra semnelor (tamgalelor) pentru care există o vastă literatură de specialitate și despre care numai cercetătorii sovietici au scris numeroase studii și două monografii⁵⁰. Vrem numai să menționăm că

„Săpăturile efectuate în perioada 1964-1967 în două cimitire de tip Poienești din localitatea Văleni (jud. Neamț), ambele din preajma aceleiași așezări, cu prilejul cărora au fost dezvelite 484 de morminte” (p. 213). Deci articolul nu putea fi predat la redacție decît după terminarea campaniei din 1967, deci la sfîrșitul anului 1967, sau la începutul anului 1968 și a apărut în nr. 2/1968 într-un timp atît de scurt cum rar se întîmplă!

⁴⁵ Vezi I. Antonescu, *op. cit.*, p. 455.

⁴⁶ Lucru remarcant inițial și transmis nouă de colegul Gh. Diaconu.

⁴⁷ Vezi Gh. Biehir, *Cultura carpică*, p. 125 cu trimiterea la nota 354 și I. S. Lukžaško, SA, 3, 1982, p. 150, fig. 6/2.

⁴⁸ Cf. M. G. Maškova, *Proishozhdenie rannesarmskoi (Prohorovskoi) Kultury*, Moscova, 1974; idem, *Pamiatniki prohorovskoi Kultury*, Arheologija SSSR, D 1-10, Moscova, 1963.

⁴⁹ Cf. C. Domăneanțu, *Materiale*, Tulcea, 1980, p. 265.

⁵⁰ Vezi E. I. Solomonik, *Sarmatskie znaki severnogo priernomoriia*, Kiev, 1959; V. S. Draciuk, *Sistemy znakov severnogo priernomoriia*, Kiev, 1975.

pe teritoriul Uniunii Sovietice se cunosc mii de asemenea semne (tamgale) făcute pe oglinzi, cazane de metal, stele de piatră, plăci de os, ceramică etc. Ele se întindec de asemenea și pe emblema regilor bosporani și, așa cum am amintit, în India și pe unele temple budiste, fapt ce a determinat-o pe cercetătoarea Herta Rupp să le considere în 1937 „simboluri religioase budiste”⁶¹. După cunoștințele noastre asemenea semne (puține de altfel) nu apar în mediul geto-dacic mai devreme de contactul cu sarmații. Cu excepția de la Răcățâu (sec. I e.n.)⁶², restul descoperirilor aparțin secolelor II–III e.n. Noi nu excludem posibilitatea ca asemenea semne să apară în regiunile noastre și independent de contactul cu sarmații, însă vom accepta această teză cind vor apare asemenea semne pe ceramică (sau alte obiecte) în așezări (ca Oenița, Tilișca, Cuciușca, Slimnic etc.) situate în afara contactului cu lumea sarmatică și nu în așezări ca cele de la Răcățâu, Dumbrava–Iași, Barboși (aici existind ca și la Dumbrava Iași și ceramică sarmatică) și alte localități dintre Carpați și Nistru pe care nu are rost să le mai menționăm aici. Că oglinzile cu tamga au fost lucrate și în regiunile noastre am scris-o în numeroase studii și nu mai este nevoie să insistăm. De altfel în lucrarea sa I. Ioniță discută oglinzile în general și nu ține seama de faptul că unele sînt grecești, altele romane și altele de tip sarmatic.

După I. Ioniță nici torțile în formă de ursuleți nu pot fi puse pe seama influenței sarmatice, deoarece în unele așezări geto-dacice s-au găsit la diverse vase reprezentări zoomorfe; două capace de vase la Popești, din care unul cu „cap de vultur”, iar altul „cu resturi de modelare zoomorfa”. La Răcățâu s-au găsit „o toartă cu protomă de rață, un vas cu protomă zoomorfa și un vas cu protomă de berbec” (p. 73). Deci ca să arate că torțile în formă de ursuleți din mediul carpic nu s-ar datora influenței sarmatice, I. Ioniță discută despre stilul zoomorf în general (ca și în cazul oglinzilor!). Or este cunoscut că multe din aceste reprezentări au și o semnificație de cult, uneori specifică numai unui anumit grup etnic. Altele însă sînt comune mai multor semniții, fiind specifice epocii. De asemenea este știut că în regiunile noastre torțile cu protome de berbec nu apar numai la nivelul La Tène-ului geto-dacic, așa cum notează I. Ioniță, ci sînt cunoscute încă din epoca bronzului, respectiv cultura Monteoru, iar alte reprezentări de animale și păsări apar încă din neolitic. La descoperirile menționate de cercetătorul ieșean pentru La Tène, trebuie amintite și protomele de berbec de la „ceții de vatră” cunoscuți la Poiana și în alte așezări⁶³ și statuetele zoomorfe de la Cirlomănești etc.⁶⁴. Din consultarea literaturii de specialitate se constată că reprezentările în formă de ursuleți nu sînt cunoscute în regiunile noastre înaintea contactului cu sarmații. În schimb, ele sînt cunoscute pe teritoriul U.R.S.S. încă din neolitic. Amintim aici un topor („sceptru”) de piatră perforat, găsit în așezarea Volga I (r. Selizorovo, reg. Kalinin)⁶⁵. Treccm peste celelalte perioade și amintim că în morminte tumulare sarmatice s-au găsit vase cu torți zoomorfe, unele dintre ele rămase inedite, cum sînt cele de la Kerei (vas descoperit în 1905) și Mozdok Sluciainaja (vas

găsit în 1936)⁶⁶. Din cele publicate amintim două descoperiri care jalonează drumul parcurs de sarmați; un vas cu toartă în formă de ursuleț din curganul de la Suslovski în regiunea Volgăi⁶⁷ și cele două torți găsite în tumulul de la Olonești (r. Suvorov) pe malul drept al Nistrului interior, în Basarabia⁶⁸. Că exemplarele din mormintele sarmatice nu sînt identice cu cele din mediul carpic este un lucru explicabil, deoarece ele au fost lucrate în ateliere diferite, de meșteri diferiți. Faptul că stilul zoomorf constituie o trăsătură esențială a artei scito-sarmate este un lucru binecunoscut și nu trebuie să mai insistăm asupra lui, ci doar să notăm că cele mai frecvente sînt totuși cele care redau (mai schematic sau mai naturalist) berbeci și porci mistreți și mai rar ciini, ursuleți, păsări și chiar pești (extrem de rar)⁶⁹. Păreră lui I. Ioniță că toarta de ursuleț de la Botoșani—Dealul Căramidăriei (descoperită într-o periegează)⁷⁰ ar putea să dateze... din Latène III și nu din secolele II–III e.n.” (p. 73), nu poate convinge, după cum nici un presupus dinte de urs perforat purtat ca amuletă (descoperit la Poiana-Tecuci, zonă unde nu trăește ursul) nu poate fi un argument în favoarea tezei colegului ieșean (p. 73).

De altfel în judecarea prezenței sau absenței influenței sarmatice în necropolele carpice, trebuie să se țină seama de faptul că sînt descoperiri și în Moldova, în spațiul dintre Prut și Nistru, la Mărcăuți și Mologa II, cit și în Muntenia la Tirgșor, unde daci și sarmați se înmormintau în aceeași necropolă. Elementele sarmatice de aici sînt atit de evidente încit nici cei mai zeloși tracomani nu le pot contesta! Lucrurile fiind cunoscute nu mai insistăm asupra lor.

Probabil că I. Ioniță nu a avut timp să citească studiile noastre despre sarmații mai cu atenție, căci altfel nu ne-ar fi acuzat că după noi sarmații au imprumutat de la carpi numai cănița cu o toartă (vezi p. 64). Or și în *Cultura carpică* (p. 175) și în alte studii ale noastre⁶⁰ am menționat și alte forme cum sînt amforele de tip carpic și străchinile, iar pentru descoperirile sarmatice din Muntenia și în special cele din vestul țării și ceramică lucrată cu mina⁶¹, pe care pină în prezent n-o cunoaștem în descoperirile sarmatice din Moldova.

În încercarea, laudabilă de altfel, a lui I. Ioniță de a identifica cit mai multe elemente romane în cultura materială a dacilor de la est de Carpați s-au strecurat și unele inexactități. Astfel în necropola de la Horodiștea (jud. Botoșani) n-au fost folosite ca urne amfore romane, cum spune I. Ioniță (p. 73), ci amfore cenușii de tip carpic⁶². În schimb, depozite de amfore romane nu s-au descoperit numai la Vetrișoia, Holboca și Iași (?) cum scrie I. Ioniță (p. 73), ci și la Pingărași (jud. Neamț)⁶³.

Încercarea lui I. Ioniță de a determina mai multe triburi teritoriale pe baza amforelor (cu „ștampile în relief”, cu „ștampile englige” și „inscripții cu vopsea roșie”) și a tezaurelor monetare (vezi p. 74–84) nu are șanse de reușită și de aceea nici nu o discutăm, căci ne-ar lua un spațiu prea mare. De altfel nici I. Ioniță nu „reușește” să determine presupusele triburi teritoriale, decit pentru o mică porțiune din teritoriul

⁶¹ Toate aceste probleme sînt tratate pe larg în monografia (in ms.): *Sarmații și relațiile lor cu geto-dacii*.

⁶² V. Căpitanu, *Carpica*, 1976, p. 72, fig. 20. Despre contactele dintre sarmați și geto-daci în această vreme vezi Gh. Bichir, *Relațiile dintre sarmați și geto-daci pînă la sfîrșitul secolului I e.n.*, SCIVA, 27, 1976, 2, p. 203–214.

⁶³ Vezi Gh. Bichir, *Dacia*, N.S., 17, 1973, p. 253–256.

⁶⁴ Vezi M. Babeș, *SCIVA*, 28, 1977, 3, p. 319–352.

⁶⁵ Cf. S. Studziskaja, *Kamenyi topor s golovoi medvedza s neoliticheskoj stojanki Volgoi I*, SlovArch, 21, 1973, 2, p. 429–432, fig. 1.

⁶⁶ Informații primite de la sarmatologul V. P. Șilov.

⁶⁷ Cf. P. Rau, *Die Hügelgräber Römischer zeit au derun-*

teren Wolga, Pokrovsk, 1927, p. 57, fig. 87/k.

⁶⁸ Cf. A. I. Meliukova, SA, 1, 1962, p. 204 și fig. 6/5–7.

⁶⁹ Cf. *supra*, nota 51.

⁷⁰ Cf. Gh. Bichir, *Actes-Bcogrod*, 1971, p. 279; idem, *Pontica*, 5, 1972, p. 145; idem, *Relations...*, p. 59; idem, *Dacia*, N.S., 21, 1977, p. 175–177 etc.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Cf. Gh. Bichir, *Cultura carpică*, p. 173 cu nota 495; idem *Archaeology and History of the Carpi*, 1, p. 161, 207 și 208 cu nota 495; Al. Păunescu, P. Șadurschi, V. Chirică, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, 1, 1976, p. 199–200.

⁶³ Cf. Gh. Bichir, *Cultura carpică*, p. 91.

Moldovei și „stabilește” șapte asemenea triburi pe teritoriul a circa trei-patru județe din împărțirea administrativă de azi (vezi harta de la fig. 24, cu „Limitele aproximative” ale presupusele triburi). Ne întrebăm câte triburi teritoriale ar fi putut fixa colegul ieșean dacă se ocupa de întreg teritoriul dintre Carpați și Nistru? Oare era posibil ca după deslințarea statului lui Decebal să apară o asemenea fărâmițare?, cu atât mai mult, cu cât dacii își dăduseră seama și din înclăștarea cu romanii și pentru a face față migratorilor că nu pot rezista decât uniți. Dar cum deja au apărut fragmente de amfore cu ștampile care incurcă repartitia triburilor făcută de arheologii ieșean, nu mai insistăm asupra acestor lucruri, ci doar notăm, în ceea ce privește tezaurele (care nici nu sînt amintite toate) că toți numismații cu care am discutat (C. Preda, B. Mitrea, Gh. Poenaru—Bordea, inclusiv V. Mihăilescu—Birliba, referentul lucrării) nu subscriu la teza lui I. Ioniță și au arătat că pe baza acestei categorii de documente nu se pot determina triburile teritoriale presupuse de colegul ieșean, prezența tezaurelor și îngroparea lor permițînd să se tragă alte concluzii de ordin istoric.

Nici încercarea de a localiza pe caucoensi și Caucalanda în zona Birladului nu are mai multe șanse de reușită dacă ținem seama de textul lui Ammianus Marcellinus (XXXI, 4, 13) și descoperirile arheologice. Dealfel, ca și în alte situații, I. Ioniță își alege ipoteza preferată și nu spune nimic de faptul că alți cercetători au încercat să-i localizeze pe Caucoensi fie în Banat, fie în estul Transilvaniei, fie în nordul Moldovei între carpi și costoboci, fie în sud-estul Transilvaniei și Munții Buzăului, fie numai în regiunea Buzăului. După V. Pârvan „caucoensii au trebuit să ocupe regiunea de munte din Neamț și Bacău, cu ținutul învecinat spre Apus, din Țara Secuilor”⁶⁴. Mergînd pe linia lui I. I. Kiepert⁶⁵ și G. Schütte⁶⁶, o serie de învățați au localizat pe caucoensi și Caucalanda în estul Transilvaniei, pe cursul superior al celor două Tîrnave. Dintre aceștia amintim pe I. I. Russu, care consideră pe caucoensi „trib daco-getice în Dacia romană (Ptolemeu, *Geografia*, III, 8, 3) denumit probabil după numele unei localități *Caucalandensis locus* la Amn. Marcellinus, XXXI, 4, 13) localizat ipotetic în Transilvania prin zona Tîrnavelor”⁶⁷.

Pornind de la o presupusă localitate *Caucis* pe care fără nici un argument N. Gostar presupune că ar putea fi localizată (e drept că regretatul cercetător nu insistă de loc asupra acestui lucru) la Răcătău sau Bradu pe Siret, el sugerează că aici ar putea fi localizați caucoensii⁶⁸.

De o largă adeziune în rîndul învățaților români și străini s-a bucurat ipoteza lui Al. Odobescu care situează Caucalanda în zona Buzăului⁶⁹.

După I. Nestor cea mai plauzibilă ipoteză este aceea care situează *Caucalanda* în Munții Buzăului, eventual chiar de ambele părți ale lor, deci și în sud-estul Transilvaniei, căci

în sprijinul ei vine întreaga situație istorică⁷⁰. Situația Caucalandei în zona Buzăului a mai fost susținută de C. Diclescu, R. Vulpe, E. Vulpe, C. Giurăscu, Gh. Diaconu etc.⁷¹. Toți cercetătorii amintiți situau aici luptele dintre huni și vizigoți și puneau în legătură cu aceste evenimente îngroparea tezaurului de la Pietroasa. O primă constatare ce se poate face pe baza ipotezelor emise este aceea că aproape toți cercetătorii i-au localizat pe caucoensi și Caucalanda, în zone montane sau apropiate de munți, pornind de la informațiile furnizate de Ammianus Marcellinus (XXXI, 4, 13). Excepție făcînd (după bibliografia consultată de noi) N. Gostar care încearcă să-i situeze pe cursul mijlociu al Siretului, în zona Răcătău—Bradu⁷² și I. Ioniță care-i situează în zona Birladului, deci relativ aproape de Prut. Cunoșc bine zona (deoarece sînt de aici) și pot spune sigur că ea nu corespunde textului din Ammianus Marcellinus, așa cum încearcă I. Ioniță să argumenteze (p. 82). În ceea ce privește prezența vestigiilor arheologice, chiar dacă tezaurul de la Pietroasa n-a fost îngropat la sfîrșitul secolului al IV-lea, așa cum au susținut și mai susțin încă unii cercetători și evenimentul s-ar fi petrecut la mijlocul secolului al V-lea, așa cum încearcă să dovedească alții⁷³, celelalte urme de locuire sprijină acest lucru. Chiar în eventualitatea că tezaurul de la Pietroasa se datează în prima jumătate a secolului al V-lea, împreună cu celelalte piese din zonă, luate din aur (Poșta Cilnău, Buzău), sau argint (Chiojd) și puse pe seama unor seminții germanice⁷⁴, sau cele de la Gherăseni și Bălteni⁷⁵ (localitate situată ceva mai jos dar tot în cadrul județului Buzău) luate tot din aur și considerate hunice, arată că zona Buzăului a fost preferată și în prima jumătate a secolului al V-lea de migratori, nu numai de autohtoni. Pentru secolul al IV-lea vestigiile ale autohtonilor, romanilor și vizigoților au fost descoperite cu prisosință la Pietroasele, unde în afară de castru s-au mai identificat o așezare de tip Sintana de Mureș și patru necropole⁷⁶. În judecarea lucrurilor să nu uităm că în zona Buzăului au trăit și și-au desfășurat activitatea în această vreme, vorbind și scriind în gotă, greacă și latină, Ulfila și Sf. Sava gotul. Relativ recent s-au descoperit și morminte sarmatice, chiar în zona municipiului Buzău⁷⁷ (în afară de elementele sarmatice prezente în complexe de tip Sintana de Mureș din zona Pietroasele), căci mai jos de orașul Buzău, pină la Dunăre descoperirile sarmatice se țin lanț⁷⁸. Să nu uităm de asemenea că în zona Buzăului se întîlnesc și importante așezări dacice din La Tène, ca cele de la Cirolmănești⁷⁹ și Gruul Dării⁸⁰, la fel vestigiile ale dacilor tirzii din secolul al III-lea e.n. la Valea Zeancului (Zorești), Gura Nișcovului, Izvorul Dulce etc.⁸¹.

Iată cum în zona Buzăului avem bogate urme dacice, dar sînt semnalați și migratorii (sarmatice, germanice, huni), așa încît situarea Caucalandei aici ni se pare cea mai probabilă,

586, n. 21), tot atît de bine „argumentat” ca și în cazul caucoensilor!

⁷⁰ Vezi R. Harhoiu în Al. Odobescu, *Opere*, IV, p. 1011—1036 și mai recent în *Spiritualitate și istorie la întorsura Carpaților*, I, Buzău, 1983, p. 93—101.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² I. T. Dragomir, SCIV, 17, 1966, 1, p. 181—188.

⁷³ Vezi Gh. Diaconu, în Al. Odobescu, *Opere*, IV, p. 1056—1064; idem și colab., *Dacia*, N.S., 21, 1977, p. 199—220; idem, *Materiale*, Oradea, 1979, p. 319—320, Gh. Diaconu, *Revista de istorie*, 33, 1980, 6, p. 1066—1067.

⁷⁴ Cf. V. Drimboceanu, *Musaios*, Buzău, 1981, p. 50—57.

⁷⁵ Vezi Gh. Bichir, *Dacia*, N.S., 21, 1977, p. 168—169, hărțile nr. 1 și 2.

⁷⁶ Vezi M. Babeș, *Dacia*, N.S., 19, 1975, p. 125—139.

⁷⁷ Săpături Florentina Preda.

⁷⁸ Cf. supra nota 21 și Gh. Bichir, în *Spiritualitate și istorie la întorsura Buzăului*, 1, 1983, p. 61—68.

⁶⁴ Cf. V. Pârvan, *Gelica — O proto istorie a Daciei*, București, 1926, p. 249.

⁶⁵ H. Kiepert, *Historisch-geographischer Atlas der Alten Welt*, Weimar, 1861, harta XV.

⁶⁶ G. Schütte, *Ptolemy's maps of Northern Europe*, Copenhagen, 1917, harta de la fig. 17.

⁶⁷ Cf. I. I. Russu, *DIVR*, 1976, p. 140.

⁶⁸ Cf. N. Gostar, *Thraco-Dacia*, 1, 1976, p. 269.

⁶⁹ Cf. Al. Odobescu, *Opere*, IV, *Tezaurul de la Pietroasa*, ediție îngrijită de M. Babeș, București, 1976, p. 726—731.

⁷⁰ Cf. I. Nestor, în *IstRom*, 1, 1960, p. 698.

⁷¹ Cf. C. Diclescu, *Die Wandalen und die Goten*, 1923, p. 41 și urm.; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 54—57; C. C. Giurăscu, D. C. Giurăscu, *Istoria românilor*, 1, 1975, p. 62, 165, 170; Gh. Diaconu, *DIVR*, 1976, p. 140 etc.

⁷² Cam în aceeași zonă a Moldovei, puțin mai la nord (sectorul Fedeleșeni-Roman), N. Gostar îi localizează și pe costoboci (Cf. N. Gostar, în *Hăbășești*, București, 1954, p. 579—580,

căci corespunde și indicațiilor date de izvoarele scrise : Ptolemeu (III, 8, 3) și Ammianus Marcellinus (XXXI, 4, 13) care spune : *ad Caucaalandensem locum altitudine silvarum inaccessum et montium cum suis omnibus declinavit, Sarmatis inde extrusis.*

Nici piefigii nu pot fi localizați la est de Carpați așa cum ar fi inclinat să creadă I. Ioniță (p. 80). După V. Pârvan piefigii trăiau „în cimpia munteană din Vlașca, Ilfov și Ialomița”⁸². Tot în această zonă îi plasează și R. Vulpe care consideră că importanța *davă* de la Popești se afla în teritoriul piefigilor⁸³. Teza Pârvan-Vulpe este acceptată de numeroși alți cercetători, dintre aceștia amintim pe C. Preda, după care localizarea piefigilor în această zonă ar „coincide în bună parte cu aria de răspindire a imitațiilor (de monede n.n.) de tip Vrteju—București”⁸⁴. E drept, Ptolemeu nu-i menționează pe carpi, dar să nu uităm că geograful antic vorbește de *carpiani* (III, 5, 10) și de *harpi* (III, 10, 7) care nu sînt alții decît carpii⁸⁵.

Din succinta prezentare făcută, reiese că la est de Carpați nu pot fi documentați și localizați sigur decît carpii și tirageții. Dar chiar dacă ar putea fi localizate și alte grupe de daci, aceasta nu afectează cu nimic fondul problemei, iar cultura materială a lor, unitară în trăsăturile ei principale, rămîne să fie denumită carpică după numele celor mai reprezentativi daci care au trăit în această regiune. Este semnificativ în acest sens ceea ce spune V. Pârvan : „Numele neamului principal genetic din aceste întinse ținuturi era acela de carpi ; pe Tyras însă, în chip special Geții erau numiți cu numele lor generic : Geții de pe Tyras”⁸⁶. În judecarea lucrurilor să nu uităm că daco-carpii erau socotîți ca unii dintre cei mai periculoși dușmani ai Imperiului roman la Dunărea de Jos (Cf. Jordanes, *Getica*, 91, 25), că Petrus Patricius (Fragm. 8) spune că, la mijlocul secolului al III-lea, carpii se considerau mai puternici și decît goții, lucruri despre care vorbesc cu

prisoință cele 20 de titluri de *Carpicus Maximus* luate de diverși împărați romani⁸⁷. Or, nici pe departe nu se pot compara caucocieni (care sînt menționați incidental de izvoare) cu carpii sau costobocii. În trecut fie spus costobocii au făcut o mare și răsunătoare incursiune în Moesia Inferior ajungînd pînă în inima Greciei în anul 170 și nu se poate spune așa cum notează I. Ioniță că ei „au organizat *mai multe* (sublinierea noastră) expediții în Moesia Inferior” (p. 84⁸⁸). De asemenea nu sîntem de acord cu I. Ioniță că inventarul celor două morminte de incinerare de la Birlad-Prodana „este o combinație destul de ciudată, intrucît urnele sînt dacice, iar piesele de port (brățară, fibule, cataramă) sînt străine de mediul acestei culturi” (p. 91). Or, realitatea este alta ! Brățara cu capetele petrecute și răsucite (vezi la I. Ioniță fig. 27/4)⁸⁹, lucrată din bronz și argint este frecvent întilnită la geto-daci și nu lipsește aproape din nici un tezaur (Slimnic, Poiana Gorj, Coadă Malului, Senereuș etc.)⁹⁰. Tipul este întilnit și în mediul carpic la exemplare mai mici⁹¹, iar așa-zisa „cataramă” este de fapt o fibulă (*Ringfibel*), frecvent întilnită în mediul roman⁹². Deci în mormintul nr. 2 de la Birlad-Prodana nu s-au găsit două fibule cum spune I. Ioniță, ci trei. După inventar mormintele aparțin etapei tîrzii a culturii carpice și nu fazei de început a culturii Sintana de Mureș așa cum spune I. Ioniță (p. 91). Tot în legătură cu cultura carpică, notăm că groapa nr. 13 din așezarea de pe Varnița de la Poiana—Dulcești nu poate aparține „unui orizont cultural ulterior așezării dacice”, așa cum este inclinat să creadă I. Ioniță (p. 89) și deci încheierile la care ajunge nu pot fi acceptate. Felul cum este tratat cap. IV impune mai mult ca oricînd apariția unei monografii a culturii Sintana de Mureș, dar despre toate aceste probleme vom discuta cu alt prilej.

Gh. Bichir

LESZEK MROZEWICZ, *Rozwój ustroju municypalnego a postępy romanizacji w Mezji Dolnej*, Poznań, 1982 (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, seria historia, nr. 98)

Cercetările consacrate organizării municipale și compoziției populațiilor orașelor romane în diferitele provincii ale imperiului sînt preocupări constante ale istoriografiei recente. Un material documentar deosebit de bogat — depășind cu mult, prin problematica pe care o ridică, sfera interesului pentru istoria locală — îl oferă inscripțiile din Moesia Inferior. Lucrarea lui L. M. răspunde cu succes deplin necesității de a exploata acest material.

Lucrarea cuprinde cinci părți. După un prim capitol, în care este prezentată pe scurt istoria Moesiei Inferior în secolele I—III e.n., urmează o tratare amănunțită a colonizării romane în această provincie (cap. al II-lea, p. 13—56). În

acest proces se disting două etape despărțite între ele de războaiele daco-romane. Dacă pînă în pragul secolului al II-lea e.n. colonizarea a avut un caracter militar (un procent de 70 % din coloniștii menționați pe cale epigrafică este reprezentat de veterani), iar colonizarea civilă este concentrată mai ales în zona centrelor grecești și în apropierea lagărelor de legiuni (Oescus, Novae) și la Sexaginta Prisca (p. 20), în general zona Dunării fiind cea mai intens colonizată, în schimb, în a doua etapă, acest loc îl deține Dobrogea, atît prin centrele de pe limesul Dunării, cît și prin Tropaeum Traiani și vechile centre grecești. Din Dobrogea (care ocupă c. 1/4 din teritoriul provinciei) provin 51% din numele de

⁸² Cf. V. Pârvan, *op. cit.*, p. 249.

⁸³ Cf. R. Vulpe și colab., SCIV, 6, 1955, 1—2, p. 26-1.

⁸⁴ Cf. C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973, p. 431.

⁸⁵ Vezi Gh. Bichir, *Cultura carpică*, p. 155—162; idem, *Revista de istorie*, 33, 1980, 3, p. 451—453, unde se discută și de carpizi și callipizi, triburi carpice sau înrudite cu carpii.

⁸⁶ Cf. V. Pârvan, *op. cit.*, p. 282—283.

⁸⁷ Vezi Gh. Bichir, *Cultura carpică*, p. 178—185, cu tabelele 13 și 14; idem, *Archaeology and History of the Carpi*, 1, 1976, p. 165—173.

⁸⁸ Vezi datele cu privire la această problemă în studiul nostru din *Thrace-Dacia*, 4, 1983, p. 59—68.

⁸⁹ Vezi și V. Palade, *Școala Birlădeană*, 1971, p. 96,

fig. 3/4.

⁹⁰ Cf. C. S. Nicolăescu-Ploșor, *Dacia*, 7—8 (1937—1940), 1941, p. 205, fig. 1/3, 6, 9—12, 14; D. Popescu, *InvArch*, fasc. 5, 1968, R 19 d/8; R 23 a/3, 6—15; R 25 c/29—30; D. Berciu, *Arta tracogetică*, București, 1969, p. 194, fig. 122; L. Mărghitani, *Tezaur de argint dacice-Catalog*, București, 1976, pl. 1/2; 15/1—2; 22/1—3 etc.

⁹¹ Este vorba de așa-ziii „cercei”. Vezi Gh. Bichir, *Cultura carpică*, p. 120, cu tabelul nr. 10 și planșele : 132/10—11; 133/1—2; V. Căpitanu, *Carpica*, 7, 1975, pl. 12/5.

⁹² Cf. A. Böhme, *Saalburg Jahrbuch*, 29, 1972, p. 46, 112, pl. 31/1215—1231; S. Rieckhoff, *Saalburg Jahrbuch*, 32, 1975, p. 94, pl. 10 și 13/12; N. Walke, *Limesforschungen*, 3, 1965, p. 148, pl. 97/1—5.